

Arenng

SISU:

E. Vender: Töörõõmu uueks aastaks.

V. Orav: Kuldne aeg.

O. Liiv: Talurahva rahutustest Põhja sõja ajal.

Ed. Visnapuu: Vabaharidustöö muusikas.

E. Vender: Vabaharidustöö majanduslikke raskusi.

N. Ruus: Rändlektori veste.

P. Puusepp: Vahetagem näidendeid.

Kirjanduslik ringvaade, kroonika, E. Haridusliidu teateid.

3

I AASTAKÄIK

1 9 3 3

EESTI HARIDUSLIIDU AJAKIRI

Mis on kaane viimasel küljel?

A R E N G

E E S T I H A R I D U S L I I D U A J A K I R I

№ 3 1933 a.

I (VII) A A S T A K Ä I K

Häid jõulupühi ja õnnelikku uut aastat Eesti Haridusliidu liikmeile ja kõigile vabaharidustöötelasele soovib

EESTI HARIDUSLIIDU JUHATUS
ja „Arengu“ toimetus.

Töörõõmu uueks aastaks.

Seisatudes uue aasta lävel, võivad vabaharidustöö tegelased tunda tõsist rõõmu — töö on kandnud head vilja. Nii suure huviga pole suhtunud vaimse kultuuri küsimustesse enam mitmeid aastaid, nagu seda nägime 1933. a. teisel poolel. Maarahvaukoolides on õpilaste arv tõusnud suuremaks eelmistest aastatest; õpiringide arv ületab kaugelt kõik senised saavutused; linnarahvaukoolides on loengutele, kursustele ja õpiringidesse tung tunduvalt suurem varematest aastatest; raamatukogud jätkavad tööd tõusva tendentsiga, vaatamata neid tabanud suurtele majanduslikkudele raskustele. See kõik lubab oletada, et hakkavad mööduma vaimse kriisi ajad, ja äripäeva majanduslikkudesse askeldustesse uppumisel on leitud jälle õige tee elu tasakaalustamiseks vaimsete varadega.

Ootuses, et tuleva aasta alul peetavad Eesti Vaimse Kultuuri Päevad annavad sellele veel rohkem hoogu juure, võtame uue aasta vastu parimate lootustega.

Jatkugu vaid kõigil ka uuel aastal palju seda vana ja tüsedat seltskonnategelase vaimu, mis meie seltsielule on olnud kandejõuks aastakümneid.

E. VENDER,
E. Haridusliidu peasekretär.

KULDNE AEG.

(JÕULU MUINASJUTT)

V. Orav.

Neil päevil kõikjal, kus vähegi võilik, põleb jõulutuli. Jõulupuu tuli jookseb kuldsärana alla tumerohelistelt kuuseokstelt, tungib kulduduna varjulisematessegi kohtadesse peegeldub puu ümber salknevate laste rõõmniisketes särasilmades. Õues taline tuul peksab rändureile näkku teravaid luminõelu, kuid toas jõulupuu all valitseb kuldne rahuriik. On hea, kui inimene ajutisekski raputab maha oma tüütavad kaaslased — muremõtted — ja vaatleb rahulikult jõulu kuldtolede mängu. On hea, kui ta suudab jälgida paljukannatanud inimsoo kuldunelmaid sajandite ringvoolul, põlvest põlve kunni ajani, kus aastatuhandete hämaruses katkeb mälestuste ja teatmete lõng. Kui „Arengu“ lugejail jätkub kannatust, siis jutustan neile muinasjutu kuldsest ajast.

*

See oli muiste, palju, väga palju aastaid tagasi. Ristiusk, mille rajaja auks on nüüd määratud jõulud, siis veel ei tuntud. Ei olnud arvatavasti isegi Kapitoliumi Jupiterit, või kui oligi, siis peeti temast vähe lugu. Mõtisklev inimsugu hoidis end varjule sinetava Ägeuse mere saarestiku ja ranniku labürinti; seal Maa (kreekl. Ge) pojad ja tütreid töötasid ja võistlesid, mõlguasid mõtteid ja unistasid kõiknägija Zeusi silma all. Ei või öelda, et inimlapsed oleksid olnud väga rahul Zeusi valitsusega. Tõsi küll, tema teened olid suured. Ühe hilisema luuletaja sõnade järgi „Zeus avas inimese silmad ja püstitas hüüdsõna: kannatustest õpi! Kuid iseasi on luuletaja arusaamine maailmatarkusest, teine asi aga on vaese tööliste suhtumine maailma elule, kes isiklikkude kannatuste kaudu rikastab inimteaduse varasalve. Kadestades jäl-

gis ta metslooma ja taevaalust lindu, kes ei künnu ega külva, kellele aga siiski emake Maa annab peavarju ja toitu. Millega on inimesed oma sünnitaja ära vihastanud? Või vihastas emakest Maad inimeste juht ja valitseja — Zeus Olümpeios? Ja vaese tööliste fantaasia kujutleb roosilistes värvides aega, mil veel ei olnud olemas Zeusi, ja maailma valitses tema isa Kronos (alias Saturnus); siis veel ei tuntud hüüdsõna: kannatustest õpi! Ei kannatusi ega õppusi ei olnud tarvis, kõik teadmised ja varad tulid siis isenesest. Luuletaja Hesiodose sõnade järgi muistsel kuldsel ajal

„Inimene elas kui jumal: ei tundnud muret ta süda,
Ega ka tundnud ta vaeva, vanadust või haigust.
Igavesti noortel oli käevars tugev ja väledad jalad.
Pidutsedes elas siis muretult surelik mees ja naine,
Surid vaid vaibudes unne. Külluses on siis kõike:
Toitja-põld ohtrasti jagas neile vilja,
Südames maitstes rahu kõik elasid õnes ja rõõmus.”

Halvemaks muutusid aga olud siis, kui Zeus kukutas troonilt Kronose-Saturnuse ja maa neelas alla kuldse põlve. Jumalad lahkusid siis maa pealt kõrgetesse taevatelkidesse, viimsena neitsi Astraea (kreekl. Dike — Õiglus). Veel Saturnuse päevil elas ta (Õiglus) inimeste keskel: ei olnud siis vägivalda ega orjust, vaid kõik olid üheõiguslikud emake Maa lapsed. Ja kui elati orjusetagi hästi, siis järelikult loodus ise võttis enda kanda inimeste vaeva. Nüüd aga Zeusi stseptri all oli möödunud „vana hea aeg“. Kuldset aega

tuletati meelde vaid suurematel pidustustel, mis peeti viinajumala Dionüüsi auks.

Möödub veel mitu sajandit. Haritud maailma keskuseks on saanud igavene linn Rooma, vägeva Jupiteri kaitse all, kes valitseb kõrgelt Kapitoliumilt. Rahvaste ühinemine oli teostunud suures maailmariigis ja näis, et igatsetud kuldne aeg ei ole kaugel: Rooma rahu (pax Romana) oli maksma pandud. Kuid neitsi Astraea viibis ikka veel jumalate keskel ja, viljapea käes, vaatas nukralt alla maa peale, kus orjus oii levinemas ja karmimaks muutumas: päeval töös, öösel maaalustes urgastes, ja nii päevast päeva, aastast aastasse... Las' päike käib iga aasta Neitsi (Astraea!) tähestikus, Maa ei pääse sinna kunagi!

Ainult kord aastast muutub pilt, detsembrikuu teisel poolel, 17—23-ni. Need päevad olid pühendatud Saturnusele. Rooma lähenemine ja tutvumine Kreekamaaga tegi seda, et muinasjutt kuldsest ajast muutus populaarseks, ja inimkonnas tekkis tahe teostada seda muinasjutulist kuldset aega kas või lühikestel saturnaliate päevadel. Iseloomustavaks jooneks oli siin, et orjad kuulutati vabaks saturnaliate pühadeks. „Saturnuse ajal ju orje ei olnud“ — seletasid luuletajad. Korraldati ühine pidulaud: patriitsid, kliendid ja orjad istusid koos ja pidutsesid ühes lauas. Karistusi ei tohtinud olla, vaba sõnagi jäi karistamata: nii nõudis eisiade poolt sisse seatud libertas Decembris. Muidugi mõista, imelikku Maa sigivust ja heldust oli võimatu uuesti luua; nagu kahvatuks mälestuseks sellest vahetati vastastikku kingitusi. Annetati igasugu toiduaineid, eriti pähkleid, millega võis mängida ja maiustuda. Kingiti ka tarbeasju, maja sisseseadet või kunstnike töid. Eriti tähtsaks ja sümboolseks peeti kaht liiki kingitusi: vahast küünlaid ja laste mänguasju — nukke. Arvatakse, et vahaküünlad oma tulega on

meeldetuletuseks talvisest pööripäevast, mis ühte langes saturnaliate ajaga. Saturnaliate tuled pidid kuulutama rõõmu pikenevast päevast ja valgusest. Nukkudest arvatakse, et esialgu need olid urjaks Saturnusele, mille läbi peremees enese ja omaksed nagu lunastas välja talvejumalalt. Seletused on küll vaieldavad, kuid fakt jääb tõsi-asjaks. Mänguasju müüdi ja osteti nädala jooksul, isegi kauem, ühel ja samal Rooma tänaval, millest viimane sai ka oma nime. Nii olid siis saturnaliad peamiselt orjade ja laste pühadeks.

Saturnaliate kuulsus kasvas Rooma vabariigi kestes, nii et alul ühepäevased pidustused kestsid juba I sajandil e. Kr. seitse päeva. Tungides pealinna provintssidesse, need pühad levitasid ideed kuldsest ajast ja muinasjutulisest Saturnuse riigist ikka kaugemale ja sügavamale. Nii tekkis kauneim ajaloo tuntud legendidest.

Ühelt poolt salapärase kronoloogiliste arvutamiste tagajärjel, teiselt poolt hirmsate seesmistega ja välisest katastroofide mõjul I sajandil e. Kr. Roomas ikka enam ja enam võttis maad usk maailmahukkumisse. Kindel näis olevat, et hiilguse aeg on lõpule jõudmas, aga kas selle lõpp on ka lõpp üldse, või järgneb temale uus algus — selle kohta puudus selgus. Pessimism tungis rahva meeltesse. Kui pärast Julius Caesar'i tapmist peatselt juhtus päikesevarjutus, siis ehmunud rahvas uskuski, et igavene öö on alanud. Kuid noorel ja õnnelikul Caesari järeletulijal läks korda peletada hirmu ja vaigistada rahva meeli. Tekkis arvamus, et inimsoo järkjärgulise languse ja inimelu halvenemise lõpul pääseb võidule jällegi sama kord, mis oli alguses, s. o. uus Saturnuse riik, õnne ja õigluse riik, uus kuldne aeg.

Selle uue maailma avastaja ei olnud siiski Octavianus Augustus, kes kuulus veel vanasse maailma, vaid esime-

ne järeletuli ja tema soost. Augustuse kaasaegne luuletaja Vergilius, ennustades selle isiku tulekut, ütles prohvetlikult:

„Juba on jõudnud ülim aeg Sibüllide laulul,
Juba näen kaunimate aegade algust,
Peatselt jõuab Saturnuse riik ja õiglane Neitsi,
Peatselt ilmub meil' taevast oodatud poeglaps...”

Tema sünd on piiriks vanale ja uuele maailmale.

„Tema teeb lõpu põlatud ajale rauast,
Tema maailma otsani kasvatab kuldse põlve.”

Selle kuldse aja kirjeldamisel luuletaja tarvitab samu pilte ja sõnu, mis rahvaski, kes loonud muinasjutu kuldsest ajast. Igavene rahu, igavene rõõm, ühe sõnaga — igavesed saturnaliad ootavad inimsugu tulevikus...

Laps, kelle sünni Vergilius ennustas, ei ilmunud. Küll aga ilmus teine veel imelikum laps kaugel Idas, Jordani kallastel. Kui ristiusk kujunes valitvaks usuks Roomariigi piirides, siis Rooma luuletaja ennustuses hakati nägema ristiusu rajajat. Vergilius muutus „paganate prohvetiks”, esimeseks, kes paganatest teatas Kristusest. Kristus aga muutus „saturnaliade kuningaks,” kellelt inimsugu ootab kuldse aja muinasjutu teostamist, neitsi Astraea tagasitulekut, vabaduse ja rahu riigi loomist igaveseks ajaks. Huvitav,

et Kristuse sünd määrati ajale, mil pühitseti saturnaalijaid, talvisele pööripäevale; saturnaliade kombed kanti üle Kristuse sünnipäeva pühitsemisele: teenijate tööst vabastamine ja nende võõrustamine, kingituste jagamine lastele, maiustused, mängud, vahast ja steariinist küünlad.

Nii harutame jõulupuu tulede säral muinasjutu kuldset niiti, mis läbib Euroopa kolmetuhandaastase arenemiskäigu. Milline armastus selle kuldse unistuse kõlbelse idee vastu! Milline usk selle teostamise võimalustesse! Milline kõikumatu kindel lootus! Nii suur tähtsus on sümbolil: mitmed kannavad teda edasi ilma sümbolist aru saamata, siiski idee ise elab kui hõõgav tuli tuha all; puudutab teda vaim, ja kohe lööb see lõkkele heleda, kuldse leegina. Niisuguseks sümboliks on jõulupuu. Süüdates selle tuled, tuletame meelde pühade ajal paljukannatanud inimesi muistsed lootused, tema nõiduslikud unelmad kuldsest ajast, vabadusest, õiglusest ja rahust. Ja ehkki täieealistest paljud ei usu selle kuldse unenäo teostamist, siiski usk temasse põleb edasi nende südames, kes ei ole mürgitatud skepsisest, ja nende peakestes, kus juba tärkavad heledad, pettumustest puutumatud lootused. Las' nemad nüüd maitsevad täiel määral pühade rõõmu! Las' nad tulevikus kindlamini kui vanem põlv hoiavad püsti kuldse aja lippu!

Vabalt Th. Zelinski järgi.

Talurahva rahutustest Põhja sõja ajal.

O. LIIV.

Meie rahval on jäänud mälestus „hea rootsi ajast”. Seepärast näivad esimesel pilgul olevat vastolus selle hea mälestusega talurahva rahutused Rootsi ajastu lõpul, Põhja sõja algaastail.

Neid rahutusi on seni uuritud ainult pealis-

kaudselt ning peajasjalikult ainult mõne seesuguse sündmuse suhtes, kus talurahvas on läinud juba avalikule mässule valitseva võimu vastu. Üle maa aset leidnud rohkearvused vähemad rahutused, peamiselt aga rahva meeoleu lähem selgitamine neil saatusrikkail aastail

ei ole senini leidnud põhjalikumat uurimist, olgugi, et ainetik selle kohta on võrdlemisi rikkalik ning lubab otsustada mitmeid laialt ulatuslikumaid küsimusi rahva meeoleu iseloomustamisel Rootsi võimu vastu maa saatus määranud sõja ajal.

Talurahva majanduslik olukord XVII sajandi lõpul oli õige raske, mis tekitas rahulolematuse talurahva seas. Seda rahulolematust oluliselt aitasid suurendada nii kroonu- kui aadlimõisade pidajate poolt talupoegadele vakuraamatuis ettenähtud normidest suuremal määral pealepandud kohustised, et rahvalt kätte saada võlad, mis olid tekkinud eelmistel aastatel maarahvale toetuseks antud vilja näol.

Saksilaste sissetungil Liivimaale 1700. a. ajal leiab see rahulolematust, osalt ka vaenlase agitatsiooni mõjul, Lõuna-Liivimaal osalise väljenduse talurahva üleminekus vaenlase poole, mõisate röövimises ja põletamises. Et ära hoida saksilastele sõbraliku meeoleu levimist rahva seas, avaldavad Liivimaa kindralkuberner Erik Dahlberg ja Eestimaa kindralkuberner Axel Julius de la Gardie teadaanded talurahvale, milliseid võib nimetada esimesteks poliitilise sisuga kihutuslehtedeks rahva laiematele hulkadele Eesti- ja Liivimaal.

Seesuguste teadaannete avaldamiseks oli kohapealsetel Rootsi võimu esindajatel täielik alus. Rahvas oli siiski sel ajal poliitiliselt enam arenenud, kui seda väidavad mitmed baltisaksa ajaloolased. See arenemine oli sündinud majandusliku võitluse pinnal ja seda oli tugevasti soodustanud Rootsi valitsuse poolt ettevõetud õiguslikud ja majanduslikud reformid. Nüüd, elujärje halvenedes, rahva seas tekib otsimine võimaluste järele, mis mõjustaksid olukorra otsustavalt paranemist. Ei ole alusega arvata, et ka eesti elanikkonna keskel, eriti Lõuna-Eestis, saksilaste sissetungil lehvib esialgu poolasõbralik meeoleu. Selleks on näiteid Tartu ümbrusest. See meeoleu ei ole nähtavasti olnud aga kuigi tugev.

Need teadaanded, milliseid korratakse, kui venelasedki avavad vaenutegevuse Rootsi vastu, sisaldavad üleskutseid talurahvale jääda truuks oma kuningale ja isamaale, ja ennemiini oma verega kaitsta neid, kui hukkuda vaenlase

all. Koos meeste võtmisega aadlilippudesse õhutatakse talupoegi isetegevusele maakaitse suhtes, soovitatakse neile varustust ja relvastatud salkade loomist eneste keskelt valitud juhtisega eesotsas, kes siis liituisid regulaarvägedega või tegutsesid antud juhtnõudel. Lubatakse koguni täielikku isiklikku vabadust ja esiletõstmist austusavalduste saamiseks, kõnelemata veel sellest, et lubatakse ära jätta kohustused ja orjuse õiendamise mõisatele. Lubadused, mis pärast võeti jälle tagasi. Kahtlemata üks osa talupoegi haaras sellest kinni, ja teatavat osa etendaski maamiilits Põhja sõja ajal Eesti- ja Liivimaal, kuigi ta ei saavutanud Rootsi valitsuse poolt loodetud tagajärgi.

Riigitruidust on oluline osa Eesti talupojaskonda üles näidanud Rootsi võimu vastu selle raske sõjaaja kestel. Osalt vabatahtlikult, osalt värvatud tungivate meelitustega, suur osa sundusliku meestevõtmise tõttu, on eestlasi õige suur hulk võidelnud Põhja sõja ajal Rootsi pool, ka regulaarvägedes; mitte üksi Eesti- ja Liivimaa kaitseks ei ole neid kasutatud, vaid üks osa on võidelnud koos kuningas Karl XII vägedega Poolamaal ning paljudki neist on Rootsile õnnetu Poltava lahingu järgi sattunud Vene vangipõlve. Viimaste saatus näib siiski olevat kujunenud kergemaks, kui kaasmaalaste oma, kes Boris Seremetjevi rüüsteretkeil 1701, 1702 ja 1703 viidi Venemaale orjadena. (Neist rüüsteretkeist on kirjutatud dr. H. Sepp „Sõduris“ 1931 ja 1932). Mõned eestlased on Rootsi vägedes tõusnud ohvitserideks. Dr. H. Sepp arvab, et Põhja sõja jooksul 1700. a. kuni 1708. a. on Eesti- ja Liivimaa andnud Karl XII. regulaarväcosadesse, aadlilippudesse umb. 20 000 meest, mis on silmapaistvalt suur protsent võrreldas tolle aja elanikkude arvuga.

Talurahva meeoleu maal jäi ärevaks, vaatamata rahustavatele teadaannetele; see ärevus ja rahulolematust ilmnemine enamasti selles, et ei täidetud mõisate koormiseid sel määral, kui nõuti. Juba peale meeste võtmist maamiilitsasse tekib rahva seas arusaamine, et kodujääjad ei tarvitse täita normiosa miilitsasse võetud meeste eest; enamikul juhtumel seda ei oleks suudetudki. Kuna maamiil-

sasse võetuile lubati esialgu orjusekandmisest vabastamist mõisate suhtes, siis mehed, kui nad ajuti pikemat aega viibisid kodutaludes, ei teinudki tegu mõisale. Kartes aga, et maa jääb niiviisi osaliselt harimata, annab valitsus uue korralduse, milles nõutakse ikkagi teo ja koormiste õiendamist. Esialgne lubadus ja selle tühistamine on tekitanudki palju meelepaha ning suurel määral olnud rahutuste põhjuseks, mis puhkevad lahti 1701. ja 1702. a.

Enamus talupoegi on kindlad arvamises, et mõisnikud neilt ebaõiglaselt nõuavad tähendatud koormiste õiendamist. Nii meelsasti kui rõõmustuti valitsuse lubaduse üle võida kohustusi täitmata jätta, nii vähe usuti selle korralduse tühistamist; paljudele võiski viimane määrus jääda teadmata, osa keeldus seda tegemast põhjusel, et olid juba selle tagi ülemäära koormatud küütide andmisega sõjaväele, sõjaväe majutamisega, mitmesuguste erakorraliste maksustamistega kroonu kasuks jne. Rahvas oli harjunud passiivse vastupanuga mõisnikele; kus vähegi võimalik, ta tegi seda. Rahulolematuse õhutajaks olid ka väejooksikud ja venelastele sõbralikult meelstatud isikud, keda sõja ajal polnud sugugi vähe.

On tähelepanuväärne, et ala, kus Rootsi võim oli kindel, valitses see passiivne vastupanu raamides, mis ei läinud veel avalikule kokkupõrkele; kuid maaosas, mida vaenlane oma salkadega röövis ja terroriseeris, on osa maarahvastikku ise samuti astunud oma härraste vastu, põletades ja röövides. Nii on suur hulk mõisu 1700. a. sügisel Alutagusel hävitatud just eesti talupoegade poolt.

Rahulolematust rahva hulgas oli ainult kaudselt sihitud Rootsi võimu vastu. Õieti ei olnud vaenulikud Rootsi valitsusele, kohapealsetele ametmeestele ega sõjaväele; vastupidi, suur osa maarahvast ootab abi röövivate venelaste vastu Rootsi abivägedelt, põgeneb ida poolt Tallinna lähedusse, jälgib koos sõjaväega vaenlast. Esijoones see vaen valitses rentnike ja mõisaomanike vastu, kelle alt lahti saamiseks ei põlatud põgeneda koguni Venemaa-le. Nii siis mitte niipalju poliitiline meelsus, vaid majanduslik olukord sundis mitmeid ootama vaenlastelt abi elujärje kergendamiseks.

Lootust ses suunas aitasid piiriäärse elanikkonna keskel suurendada kaitsekirjad, mis venelaste poolt sõja ajal avaldati. Kuid peagi tundis elanikkond tegelikult oma kulu, kuidas venelased suhtusid maa pärisrahvale. Kujukamaks näiteks on siin 1705. a. röövkäik, mis rahva meeleolus, kuipalju seal oli üldse poolehoidu venelastele, muudatuse tõi; ainult hirm võis valitseda laastava vaenlase suhtes, päästjateks ei olnud ka Rootsi väed, vaid ainuüksi põgenemine läbipääsmatuks kohise, Sissisõjaks soodsamat olukorda on vaevalt võimalik ette kujutada.

Maarahvastiku ebakindla meeleolu juures oli Rootsi vägede hiilgav võit venelaste üle Narva juures 1700. a. kahtlemata usu süvendajaks Rootsi relvade võimekusse. Kuid see ei vähendanud pinevust sugugi oluliselt talurahva suhtumises mõisnikele. Kuninga viibimine Eesti- ja Liivimaal andis talupoegadele koguni tuge oma õiguste eest seismisel; paljudel korrad ei pöördunud talupojad abi saamiseks enam kindralkuberneri poole Tallinnas, vaid lähevad otse kuninga juurde Laiusele oma palvekirjade ja kaebustega.

Näeme siis, et rahutu meeleolu tagapõhjaks olid majanduslikud raskused, millele ainult kohati kaasa aitasid vaenlase sõjategevus ja agitatsioon. 1700. a. valitsev rahulolematust üha suureneb 1701. aastal, alarmeerivaid teateid selle üle aadlikelt tuleb üle terve maa. Need kirjad, mis enamikus sihitud kindralkuberneridele ja mida seni pea sugugi ei ole uurijate poolt kasutatud, tõendavad kõige kindlakujulisemalt, et viha rentnike ja aadlike vastu oli sügav ja leppimatu. Rahvas, kes teadis end asuvat seaduslikkuse pinnal, suhtus ähvardavalt rentnikele, aadlikele, valitsejatele ja kubjastele, kes nõudsid teo tegemist ja kohustiste õiendamist. Oma õiguste eest väljas olles talurahvas ei piirdu üksi ähvardustega, vaid tarvitab füüsilist vägivalda mõisateenijate suhtes; kaebused seesuguste juhtumiste üle muutuvad aadlike poolt ikka sagedamaks. Tööd mõisa põldudel lõpetatakse, paljudes kohtades keelduvad talupojad kõikidest kohustustest mõisa vastu. Mõisavalitsejad ja muud ametmehed, kui need tulevad sundima talupoegi tööle, peksetakse küladest välja. Rentnike ja aadlike manitsustele vas-

tatakse sõimu ja ähvardustega, mõnel pool hirmutatakse kaigaste ja kirvestega.

Mõisaomanikud ja rentnikud juhivad kindralkubeneri tähelepanu sellele üldisele ähvardavale seisukorrale ja paluvad sõdurite kohalesaatmist enese kaitseks ja rahva vaigistamiseks. Kardetakse ülemaalist rahva vastuhakkamist ja mõisnike hävitamist, kuna rahva hulgas valitsevat ürgne viha sakslaste vastu. Omakorda Eestimaa talupojad rohkearvetes kirjades kindralkubenerile Tallinna kurdavad mõisnike ja valitsejate valju ja ebaõiglast kohtlemist; nad rõhutavad trotslikult, et ennem nad hukuvad, kui annavad järele ebaseaduslikele nõudmistele.

Suurema kuju võtab talurahva vastuhakkamine Vanamõisas Läänemaal, millist sündmust võrdlemisi lühidalt kirjeldab Rootsi ajaloolane S. Schartau. Siin aset leidnud rahutused iseloomustavad hästi rahva toleaeset meeleolu Eestimaal.

Vanamõisa kuulus maakohtunik Detlof von Derfeldenile rendimõisana 12 aasta peale. Juba 1701. a. alul avaldavad talupojad rahulolematust ja keelduvad vägede lähimarssimisega ühenduses olevate andamite ja kontributsioonide andmisest, samuti mõisateost ja küütidest. Kui kindralkuberner Axel Julius de la Gardie saadab sõdurid Vanamõisasse korda looma, lubavad talupojad olla sõnakuulekad, aga niipea, kui sõdurid lahkuvad, ei täida nad endiselt kohustusi. Nad saadavad oma esindajad kuninga juurde ja paluvad mõisateost vabastamist ning oma vanade õiguste tagasisaamist. Sellepeale rentnik Derfelden pöördus uuesti abipalvega kindralkubeneri poole, kes saatis nüüd kohapeale 30 dragunit eesotsas kapten von Clambeckiga, kelle ülesandeks oli vangistada vastuhakkamise juhid ja sundida talupojad uuesti sõnakuulmisele. Kirjale, milles kindralkuberner Tallinnas 10. mail 1701 teatab Vanamõisa loost kuningale, on Karl XII peale märkinud: „On õieti tehtud.“ Kui kapten v. Clambeck mai keskel 1707 jõudis oma salgaga Vanamõisasse, olid peale naiste ja laste sinna kogunenud umbes 300 kirvete, kaigaste ja muuga varustatud talupoega. Nad teatasid, et on parem valmis olla end maha lasta, kui hakata tööle mõisas. Et manitsused ei aidanud ja Clambeckil

ei olnud korraldust tarvitada relvi talupoegade vastu, lahkus ta oma meestega mõisast. Võib kujutada ette, kuidas see mõjus talupoegade meeleolule. Sündmuste käigust ärevusse sattunud kindralkuberner teatab 17. mail asjast Laiusel viibivale kuningale, tehes ettepaneku, et need kaks jalgväe rügementi, keda oodati Tallinna ja kes sealt edasi pidid minema Pärnu, teeks kõrvalkäigu omalt teelt ja läheksid ka Vanamõisasse, kuhu nendega koos mässuliste üle kohut mõistma ja karistama läheksid veel asehaldur Mathias von Porten ja paar assessorit. Kuningas nõustus de la Gardie esitusega.

Kuid kuninga heakskiitva resolutsiooni kättesaamisel oli kindralkuberner juba muutnud oma esialgse arvamuse, soovides kogu sündmust likvideerida rahulikumalt. Ses mõttes teeb ta maikuu lõpul kuningale uue ettepaneku. Kuna Vanamõisa asub kaunis kaugel Pärnusse viivast teest, siis pidas de la Gardie võimalikuks, et rügementide pöördumine oma õigest teest kõrvale, rahutuste kohale marssimiseks, talupoegadele aegsalt teatavaks saab ja neil võimalus on ennem metsadesse põgeneda, kui väed jõuavad kohale. Ta arvas, et rahutus vaibub iseenesest, olevat tarvilik vangistada ainult kaht peajuhti, kes kuulduste järgi olevat läinud kuninga juurde kaebust esitama; sellepärast palus kindralkuberner, et need kaks meest kuninga laagrisse ilmumisel kohe kinni võetaks ja edasi saadetaks Tallinna. Kuid juhid ei ilmunud kuninga juurde ja neid ei tabatudki. Juuni lõpul 1707 saatis kindralkuberner Eestimaa asehaldur v. Porteni ja kaks assessorit koos timukaga Vanamõisasse, kusjuures neid saatis terve kompanii draguneid.

Sõdurite kaitse all oli asehalduril nüüd võimalik uurida rahutuste põhjusi üksikasjalikumalt. Selle juures selgus, et talupojad olid lõpetanud kõik töö mõisale juba kaks nädalat enne lihavõtteid. Kuna mässule ohutajaid ja juhte ei leitud, määrati osale talupoegadest karistuseks peks „läbi lipu“ jooksmise näol. Ühe mässujuhi naist karistati kuue paari vitsadega. Peale karistuse täidesaatmist lubasid kõik jälle sõnakuulmist ja asusid tööle seni, kui dragunid viibisid veel mõisas. Nende lahkumisel, vaatamata sellele, et ase-

haldur Porten ise kohal viibis, jätsid talupojad uuesti töö seisma. Niiud Portenil ei jäänud muud üle, kui tegi kindralkubernerile ettepaneku, võtta talupoegade seast pantvange ja hoida neid niikaua vangistatuna, kui teised nende kaaslased kuulevad sõna. De la Gardie oli sellega nõus ja alles siis näib Vanamõisas pikkamööda järgnevat talupoegade meelte rahunemine.

Vanamõisa talupoegade vastuhakkamine annab hea kujutuse rahva passiivsest vastupanust, mis on kestnud Eesti alal sajandeid aastaid varjatulmal või avalikulmal kujul, ja samaviisi majanduslikel kui teistel põhjustel. Ühtlasi see tõendab, et Roosi valitsus ei võtnud äärmisi, eriti valjusid vahendeid tarvitusele. See oli ettenägelik samm valitsuse poolt.

Suuremaid vastuhakkamisi on veel samal aastal paljudes kohtades. Läänemaal Varblas, aga ka mujal, Virumaal ja Lõuna-Eestis tapetakse mõisavalitsejaid ja kupjaid. 1702. a. kardetakse rahva avalikku mässu Risti ja Madise kihelkondades Harjumaal, ja sügisel hakkavad siin mõisnikele kui Rootsi tsiviil- ja sõjaväeliste võimudele vastu Kunda mõisa talupojad; siin kordub põhimõiselt Vanamõisas sündinuga sarnanev lugu (Kunda vastuhakust andis pikema kirjelduse dr. G. Vilberg „Vaba Maas“ 1955. a., nr.nr. 173—178). Ka siin talupojad on valmis ennem põgenema paatidega merele, nähtavasti Soome saartele, kui alistuda korraldusele, jätkata tööd mõisa põllul. Ja samuti valitseb Kunda talupoegade hulgas arusaamine, et sõdurite võtmisega miilitsasse neil ei tarvitse enam mõisale orjust täita.

Vastuhakkamine leiab aset ka Harju-Jaanis. 1702. a. on Lõuna-Eestis, Halliste ja Karksi kihelkondades suuremaid rahva rahutusi (Pornuses, Karksis, Karitses, Kaubis, Pöögles, õisus). Moodustuvad erilised salgad talupoegade keskel, kelle sihiks röövida ja põletada mõisu. Sama aasta sügisel on rahva rahutu meeleolu tõttu maa seisukord õige kriitiline ja kindralkuberneridel on rohkesti tööd, et vaigistavalt mõjuda talurahvasse. Näit. Eestimaa kindralkuberner annab korduvalt avalikke teadaandeid rahvale, hoiatades ja manitsedes sõnakuulmisele; samal

viisil ta hoiatab ka mõisnikke, et need millegagi ebaseaduslikkusega ei kutsuks esile rahva viha vallalepuhkaid.

Veel 1705. a. kestab see pinevus, kuid hakkab vähenema venelaste hirmsa rüüsteretke mõjul 1705. a., mil vaenlase väesalgad Boris Seremetjevi juhatusel tegid sõna tõsisel mõttes osa Eesti alast rahvast ja varandusest laggedaks. Nimetatud rüüsteretk hirmutab maa rahvast, ja kuigi hiljemgi tuleb ette talupoegade vastuhakkamisi, on nende arv ometi väiksem. Sissisõda, mis nüüd eriti elavaks läks, oli sihitud samapalju mõisa- kui talupoja varanduse omastamisele ja mõlemad seisused kannatasid selle all, talupojad küll võrnatult rohkem.

Schartau, kes otsib vastust küsimusele, kuidas rahvas suhtus Põhja sõja ajal Rootsi võimule, jõuab võrdlemisi kurvale otsusele. Ta leiab, et osa Liivi- ja Eesti talupojaskonda võis olla küll lojaalne Rootsile, kuid siiski puudus tal tugevam tunne astuda isalgatuslikult samme selle võimu kaitseks. Üldiselt peab ta aga rahvast vähearenenuks ja ükskõikselt suhtuvaks Rootsi võimusele ja arvab, et talupoegade meeleolu kibestavaid põhjusi tuleb otsida majanduslikus olukorras, mis muutus eriti raskeks peale 17. sajandi lõpul valitsenud näljaaastaid.

Rahva meeleolu üheks kibestavaks asjaluks peab ka dr. H. Sepp näljaaastate halbade mälestusi, kuid ta palju tabavamalt nimetab ka teisi tõelisi põhjusi, mis mõjustasid ja segasid talurahva truualamlikke tundmusi Rootsi valitsuse suhtes, millised kahtlemata valitsesid rahva seas. Ta ütleb, et rahva osavõtt maakaitsest teostus väga halbades tingimustes, väeosi tuli kujundada tihti otse vaenlase kallaletungi ähvarduse alla, ja et nende rahvuslikele väeosade väljaõpetamine oli peaaegu võimatu. Edasi toonitab ta, mis meie arvates tähtis, et sotsiaalsed vahekorrad maal olid halvad, valitses lõhe ülemklassi ja talupoja vahel, ja et maa minevik polnud rahvast kasvatanud ühtekuuluvusele ja ühistundele. „Kõik need tegurid kokku mõjusid küllalt halvavalt rahva meeleolule ja selle all pidi tingimata kannatama ka maa kaitse ning meeste vastupanujõud maale sisetungivale vaenlasele“ (H. Sepp, Rootsi sõja-

väe komplekteerimisest eestlaste ja soomlastega Kaarel XI valitsuse lõpul ja Põhja sõja ajal. II. Sõdur 1927. a., nr. 24).

Siin on püütud lühidalt vaadelda neid põhisi, mis olid peamiseks tõukeks rahva rahutustele Põhja sõja ajal. Üksikasjalik uurimine ses küsimuses, mis praegu teostamisel, valgustab muidugi täpsemalt neid tegureid. Kuid ka nüüd võib öelda täie kindlusega, et nii passiivne kui rahvas ka oli omas poolehoiu-kinnitustes Rootsi valitsusele, üldiselt ta siiski oli riigitruu, vaatamata mää-

ratutele raskustele, mis tal juba mõned aastad tuli kanda enne sõja lahtipuhkemist ja mis olid aluseks meelegibedusele peaaegu eranditult ainult rentnike ja aadlike vastu. Siin on aga tegemist juba rahva põlise vaenuga, mis on tekkinud ja põlvest põlve kandunud võitluses oma olemasolu ja majanduslike ning sotsiaalsete õiguste eest. Rahutu Põhjasõja ajastu võimaldas uuesti ja järjekordselt selle vaenu vallandumist avalikele vastuhakkamistele.

Vabaharidustöö muusikas.

ED. VISNAPUU

Vabaharidusliku töö all meie mõistame kultuurilist liikumist, mille tulemusena näeme laiemate hulkade vaimset kujunemist. Vabaharidust annab käsitlus, mis toimub väljpool igapäevast kutsetegevust ja täidab hingeliste vajaduste rahuldamise ülesannet.

Praktiliste nõudmiste kõrval jääb inimesel enda vastu täita veel rida seesmisi tarvidusi; ta peab leidma vaheldust alatise — ühetooniliselt mõjuva töö juures. Kõige puhtamaid ning õilistavamaid võimalusi pakuvad siin teaduse- ja kunstialad, millede lähemalt eritletud harrastamise määrab juba iga üksiku isiku kalduvus.

Raamatukogud ja lugemislauad tasandavad teed mitmesugusele kirjandusele, kust ammudame vara nii tunnete kui mõistuse jaoks; näitekunstiga tegeletakse paljudeski organiseeritud ringides. Väga avara välja vabahariduslikuks tööks leiame ees muusika-aladel.

Juba õige tihe on meil laulukooride võrk, kuna laul leiab sobivat kasutamist iga kultuurilise organisatsiooni juures. Esmajooneliselt esindab rahvakunsti just laul oma looduse poolt antud vahendiga, sellest oleneva algatamise hõlpsusega ja kitsalt piiramata tegelaste arvuga kooride koosseisus. Viimase aastakümne jooksul mainitud alal on sündinud eriti hoogne organiseerimine ning koonduimine; samuti näitab ka tublit kasvu lauljaskonna võimiste tase. Nüüsguse alatiselt uueneva ja täieneva liikumise juures meie

varsti näeme valitsemas olukorda, kus laulukultuur ning selle mõistmine võtavad sügavama, seletatud ilme, kus laul nii ühiskonnale kui üksikule isikule tundub tõsise vabaharidusliku tegurina.

Ikka on võidud kuulda arvamisi, et laulja igasuguse tasuta peab nägema suurt vaeva ja kulutama oma aega. Muidugi ei puudu olukorrad, kus seistakse kaunis lähedal väheviljakale vaevale, aga sellest tuleb jõuda üle. Kooritöö peab muutuma vaimliseks lõbuks ja samuti rahulduseks ka kaasaskäiv seltskondlike kohustuste täitmine. Koor peab olema kool, mis oma liikmetele nende eraharrastuses annab oskust ning seda samas kasutab vaimsete elamuste loomiseks.

Vabaharidus läheb kutseharidusest lahku selle poolest, et esimene asjahuvilistele peab pakkuma väärtuslikku vaheldust, naudingut ja puhkustki, kuna teine liigub kiirema ning jõudsama töö korras. Muidugi ka vabaharidus taotleb töö sihte, kuid seda alati sündimatus vormis. Nüüsguse harrastuse motoorseks jõuks jääb ikkagi huvi ja rõõbiti ka kohusetunne.

Vaatleme pisut tegevust kooris. Inimesed tahavad end väljendada. Nad liituvad vastavaks rühmaks ning hakkavad arendama kooslaulu. Alguses kõigil on palju uudsehuvit ja vaev esimeste tulemusteni ei tundu raskena. Aga esimesed tulemused pole seotud eriti suurte nõudmistega — iga järgnev

samm teeb selgeks mõõdumäärade kasvu. On vaja laulda puhtasti, kõlavalt, painduvusega, sest muidu tuleb varsti tüdimus. Et saavutada vastavat võimete astet, selleks peab juba algusest peale mõtlema oskuste süvendamisele. Vähehaaval ning koormatuseta võetakse ette ülesannete lahendamine. Kõik õpingulinegi käsitlus pakub huvi, kui seda arendatakse vajaduste mõõdukas piiris. Edaspidi esimene oskus aitab teist, tegelastes kasvab kujutlus nõudmiste kohta ja nad tunnevad oma arengulist osasaamist.

Kooritöö muutub kinniseks ning igavaks, kui selles tegevuses puuduvad vajalised koolinõuded. Laulude pähekulutamine ei anna kunagi võimalusi tiibade avamiseks vabale lennule. Paljudegi võtete ning käänete omandamine pole üldse lahendatav sihita töö — tuupimise kaudu. Meie maa ei kasvata enam kirjaoskamataid; nooditundminegi võtab jalad alla. Kes juba tunneb tähti, sellele hakkab nende tagant paistma mõte ning sisu — ja see pakub huvi. Samuti on ka lugemisega muusikas.

Hea laulu paneb helisema kultiveeritud materjal. Kui see kunst nõuab pikki aastaid elukutseliselt, siis asjaarmastajagi peab omandama mõnesuguseid erioskusi ja lähenema nendele ilu saladustele. Kujundatud hääl mitte ükski ei anna kaunist kõla, vaid ta muutub ka võimsamaks ning vastupidavamaks. Haritud koor sulab üheks instrumendiks, kus on võrdseks tasandatud kõik rühmad ja registrid. Tuleb õppida hingama, kajastama ning selgesti sõnades väljendama. See haridus ju jääb laulja omanduseks, moodustades teatavat tasu seltskonnale pühendatud tegevuse eest. Pealegi seltskond oleme meie ise.

Kuidas korraldada tõsist ja huviküllast vabahariduslikku tegevust kooritöös? Selle küsimuse sisu vastab ainus sõna: ühendus. Koos leitakse võimalused niisugusteks toimetusteks, mis vähestele käib üle jõu. Praegu juba näeme, kuidas liitunud laulukoorid elustuvad iga sammuga. Mis aastate eest paistis olevat võimata, tundub nüüd loomulikuna ja vältimatuna. Homme päev jällegi esitab paremad sisulised väljavaated tänasest.

Veel õige tungiva hooga peame jätkama heade koorijuhtide ettevalmistamist, sest nen-

oleneb tähtsal määral töö edu. Tuleb üsna tõsiselt mõelda vabaharidusliku liikumise süvendamisele ja ratsionaliseerimisele.

Kooride koondamiseks ja nende võimiste taapinna tõstmiseks on väga palju saanud korda Lauljate Liit. Kõige paremini tõendas seda mõõdunud kümnes ülemaaline laulupidu, kus võidi panna välja paarkümmend tuhat hästi ettevalmistatud tegelast.

Laulukooride kõrval pakub vaba muusikalist harrastust orkestrimäng. Kümnennda laulupeoga liikus kaasa üle saja pillikoori; kaks korda niipalju jäi nendest aga eemale. Viimaste kohta võib tähendada, et nad enamikus polnud suutelised täitma ettenähtud ülesandeid, kuna vähesed loobusid teistel põhjustel.

Enne kümnendat laulupidu kutsuti Lauljate Liidu juures ellu pillikooride sektsioon, kes oma energilise tegevusega pani kindlama aluse orkestrite koondamisele, repertuaari korraldamisele ja nootide kirjastamisele. Nimeetatud organisatsioon ongi kujunemas selleks keskpunktiks, kust areneb liikumine meie pillikooride sisemise elu juhtimises ning nende teovõime ja tahte kasvatamises.

Muidugi pillikooride loomine nõuab küllalt palju püsivat algatusliku tungi, kuna siin juba materiaalsed tingimused kujunevad raskemaks. Instrumentide muretsemine ja korrashoid tekitab kulusid, ja mängija peab saama küllalt kestva ettevalmistuse, enne kui ta suudab astuda esimesi samme tegelikus orkestritöös. Seni, kui veel puudub ka soodne repertuaar, seisab pillikooride hoogsama arengu teel ees rohkesti takistusi.

Veel tuleb pöörda rohket tähelepanu orgestrijuhtide ettevalmistusele, kuna need isikud peavad tundma kõikide koosseisus kasutatavate pillide iseloomu ning omadusi ja suutma mängijatele anda vajalisi näpunäiteid. Orkestrijuhtide arendamine on jällegi mõeldav ühise ettevõtte kaudu. Organiseeritud mängijaskond võib endale lubada vastava eelkooliga juhtija omamist, kellelt siis tegelaste laiem ring saab asjakohast ja huvitavat õpetust.

Kuna puhkpillide orkestrid täidavad ülesandeid ka protsessioonidel, siis neid eelistatakse enam. Tuleks aga samuti laimas ulatuses hakata arendama keelpillide muusikat, mis väga tähtsalt aitab tõsta hariduslikku

taset rahvakunstis. Siseettekannetel keelpillid nii iseseisvalt kui ka segakoosseisus omavad kaaluvat kohta. Keelpillide üheks paremuseks võib pidada asjaolu, et nad suuremal määral aitavad muusikat kanda kodudesse. Üldse ansambli muusika — nii instrumentaalne kui vokaalne — peaks leidma teed n. ö. perekondliku harrastamise sihis. Selleks omaaegne keskkool (kuni 1930. a.) soetas häid alusid, kuna õppiv noorus sai muusikas väärikat kasvatust. Praegu paljud nendest endistest õpilastest on suutelised mõjustama arendavalt meie muusikat seltskonnas ning kodus. Tuleks kõikjal astuda energilisi samme koolides laulule ja muusikale tähendusriikka seisukoha andmiseks.

Et mängijate ning lauljate hulgas küllalt leidub neid, kes tahaksid mõningat juhatust saada spetsialistilt, siis oleks väga soovitatav, kui asutataks instruktore ring, kes vastava lühikava alusel õpetaks koori- ja orkestriliikmeid. Niisugused tunnid tohiks järgneda võimaluste kohase vaheaja tagant ning peaksid olema kasutatavad üksikult ja gruppina. Kui mõni koor või orkester suudab, siis ta juba kutsub välja instruktore juhatust andma tervele koosseisule. Peasi, et laiemad ringid teaksid, kes ning kus töötab kontaktis lauljate-mängijate organisatsiooniga ja käsitab sellekohast lühikava.

Mis puutub iga üksiku isiku muusikalisse vabaharidusse, siis piirid siin olenevad erihuvist ja erivõimalustest. Niihästi oskuslik, teaduslik kui ka loov ala on asjaarmastuslikul teel suutnud areneda märgitavalt kõrge kujuni, olgugi, et neid käsitleti vaid muu kutsetöö kõrval. Vabaharidusliku tegevuse tingib inimese seesmine tarve, ulatuse määrab vaimse jõu tugevus ning üldine olude seis. Kui aga rohkem tahetakse, siis ka rohkem suudetakse.

Edu kindlustamiseks alati on vaja õiget hakatust. Asudes mingisuguse harrastuse juure, peame ikka otsima usaldavat juhti, kes näitaks kätte kõige loomulikuma pinna edaspidiste võimete kasvatamiseks. Vildakatel alustel tühjalt maha jooksev töö koguni edendamise asemel õõnestab indu ning püüdmist. Veel pahem aga, kui peale takistuste tekivad mõningad raskesti parandatavad või hoopis parandamatud rikked. Nõnda siis valvatagu

kõige piinlikumalt selle üle, et algamine kujuneks sirgjoonelisel. Töötades õiges joones ja kindlal pinnal, hakkavad väärtuste sihis arenema vaated ning kasvab viljakaks omaalgatus. Leidlikkus siis aitab kaasa palju suuremate tagajärjedega, kui see sünnib huupi rajatud tegevuse juures.

Emakeel avab kõige paremini meie mõtted, omamuusika päästab kõige vabamalt liikuma meie tundmused. Austades ja armastades teiste rahvaste poolt pakutatavat ilu, ometi sügavaima innuga peame tungima enda loominguvarade mõistmisele ning ammutamisele. Küll paljudelgi puhkudel petteliselt tundub meelitavamana istumine juurtega võõraste tundmuste mullas, kuid siiski jõudsat kasvu annab meile ainult toitmine kodusel pinnal. Kui taim kusagil on kinnitanud end elutsema, siis ta loomulikult ümberpaigutamise puhul jääb ajutiseks põdemä, aga kohanedes ta juba võtab hoogu ja soodsamates tingimustes hakkab juurduma ning sirguma võimsa lopsakusega. Eks meie tea, et ainete järsk vahetamine tekitab organismis rikkeid ja et pärast alatoitlust seedimine areneb nõrgemalt; ka arstimine mõjub ebameeldivalt. Järelikult, kui meile tundub vastakat mõningate sihtide muutmise juures, siis peame mõtlema, kas mitte pole tegu lihtsalt ümberistutamisega või ravimisega. Eesti muusika elab praegu suurt uuenemise ajajärku, seepärast püüta- gu näha õieti liikumiste mõtet ning nende väärtust. Sisuline ümberhindamine meil teeb edukaid samme; sellega peab minema kaasa, kui ei taheta, et elu tallaks meist üle.

Oskuste ning teadmiste arendamisel väga tähtsal määral mõjub kaasa hea kirjandus. Kuna meil tarvitajakond osutub veel küllalt väikseks, siis vastavate raamatute väljaandmisega on tulnud olla tagasihoidlik; ilmunuist peaaegu kõik kuuluvad koolikirjanduse hulka.

Esimest muusika-ajakirja andis välja K. A. Hermann; tema „Laulu ja mängu leht“ ilmus 13 aastat — 1885. a. kuni 1898. a. Pikkema vaheaja järele hakati Tartus 1922. a. välja andma „Sireeni“ nimelist kuukirja, mille trükkimine neljanda numbriga viidi Berliini, kuid samas ka lõppes. Järgmisel aastal pandi Tallinnas käima uus ajakiri „Helikuud“;

sellest ilmus kaheksa numbrit, kuna tegevusse astus Lauljate Liit oma häälekandja loomisega. „Muusikalehe” kirjastamist alustati 1924. a. veebruaris, seega siis temal läheneb varsti 10-aastase kestvuse juubel. Tartus 1925. a. toimetati paralleelselt „Eesti Muusika Kuukirja”, millise iga kestis 5 numbrit. Need ajakirjad kokku mahutavad suure hulga materjale mitmesuguste muusika-alade kohta.

Praegu Lauljate Liit esindab õieti ainsat kirjastajat koori- ja orkestritoodangu trükkimise alal, ning seda peamiselt rahvalikumate nõuete seisukohalt. Kirjastamist soololaulule ja instrumentidele toimetab veel Helikunsti Sihtkapital. Olude sunnil mitmedki autorid oma tööde paljundamiseks otsivad võimalust endaalgatuses. Ilmuva toodangu pealadude keskkohaks osutub Lauljate Liidu büroo.

Käesoleval ajal kirjastamise olud on muutunud õige rasketeks, mispärast tuleb just eriti arendada ning hoida lauljas- ja mängijas-konna endaalgatuslikku ettevõtet. Kui majandusliku surutise juures meie muusika ometi on edenenud hoogsalt järjekindlusega, siis väga tähtsal määral siin avaldab mõju organisatsioonide omavaheline koostöö. Et meil selles mõttes liikumine sünnib õiges sihis, võime näha ise ja kuuleme kinnitavat ka teisi väljaspoolt vaatlejaid.

Eesti muusika nii rahvalikumana kui kitsamas mõttes — looval ja tõlgitseval alal — läheb õiget elulise arenemise teed. Jääb vaid järgi küsida igatüüli: kas ka mina võtan osa vajalise innu, armastuse ja kohusetundega sellest ehitavast kultuurilisest liikumisest?

Vabaharidustöö majanduslikke raskusi.

E. VENDER.

Riigi eelarve kokkutõmbamine ja samuti kultuurkapitali summade vähendamine on oma mõju terava otsa pööranud vabaharidustöö ettevõtete vastu. On raske mõista, miks see nii on, aga protsentuaalselt on kõige suurema kärpimise osaliseks saanud igasugused vabaharidustöö ettevõtted. Rahvaülikoolide summa on kärbitud 25.000 kroonilt 1930/31. aastal 17.000 kroonile 1933/34. aastal; raamatukogude toetus 56.000 kroonilt 1930/31. a. 16.000 kroonile 1933/34. a.; rahvamajadele näitelavade ehituse toetussumma 30.000 kroonilt 1931/32. a. 15.000. — kroonile 1933/34. a. jne. Samuti on kärbitud õige tublisti ka kultuuriliste organisatsioonide toetust, küsimata sellest kuivõrra tarvilik oleks nende organisatsioonide töö rahvuskultuuriliselt ja ka rahvuspoliitiliselt. Kärpimiste ohvrite eesotsas sammuvad E. Karskusliit ja piirimaile kultuuritööks määratud kapital. Omal ajal miljoniliste toetuste vääriliseks peetud Karskusliit saab nüüd ainult 2500 krooni ja piirimaade kapital, nagu teda harilikult nimetatakse, ei võimalda praegu enam mingisugust kultuurpoliitilist suuna määramist seal, kus seda meil nii hädasti

on vaja. Ka E. Haridusliit, kes peaks olema meie vabaharidustöö juhtivaks keskuseks, saab iga oma liikmeks oleva organisatsiooni ja õpiringi kohta riigi eelarves toetust umbes 7 krooni (loe seitse krooni). Kui siis ükselts saab mõne kursuse jaoks toetust ka ainult 70 krooni ühel aastal, siis peavad 9 ilma olema, ja järjekord sama seltsi kätte jõuab alles 10 aasta pärast. Palju seltse nuriseb näitekursuste järjekorra pärast, et miks see on nii suur, aga seni saadud toetuste varal ei ole Haridusliit kõigist allikatest kokku suutnud selleks nõutada üle 2000 krooni juuremaksu. (Kas ei ole ka siingi jälle üks näide senise kultuurpoliitika tegelikust „maorientatsioonist”. Estonia teater saab toetust riigieelarves Kr. 95.000.—, Vanemuine Kr. 43.000, teised väiksemate linnade teatrid kokku kultuurkapitalist Kr. 36.000.— ja kogu riigi väikelavad kokku E. Haridusliidu kaudu oma näitejuhatuseks Kr. 2000.—.)

Lisaks riigi eelarve kaudu saadavale toetusele on osa kultuurilisi keskusi saanud toetust ka kultuurkapitalist. Viimasel kultuurkapitali eelarve kinnitamisel on nüüd Vaba-

riigi Valitsus teinud otsuse, mis põhjustab käesoleva sõnavõtu. Nimelt on Vabariigi Valitsus muutnud Kultuurnõukogu poolt esitatud eelarvet — kärpinud seniseidki väheseid toetusi E. Haridusliidul, E. Lauljate Liidul ja Loodusuurijate Seltsil, ja on määranud toetust põllutöoministeeriumile katseasjanduse nõukogu toimetuste trükkimiseks.

Kellelgi ei tule mõttesegi hakata vastu vaidlema uurimuste avaldamise tarvidusele. Kuid ei saa kuidagi olla rahul, et seda tehakse kultuurkapitali summadega. Ei ole ju kultuurkapital oma mõiste järgi ometi mõni abiventiil ministeeriumidele, et kui ei saa mõne asja jaoks raha Riigikogu käest eelarve korras, siis tehakse seda kultuurkapitali arvel. Ministeeriumid, kui riigi asutused saavad oma kulude kateks, mis riigikogu poolt

tarvilikuks tunnistatud ja milleks võimalik raha anda, summad riigi eelarve kaudu. Kui seal mõnel ministril aga jääb midagi südamele, siis ei tohiks see minister ometi minna sama asjaga toetust saama kultuurkapitalist s. o. nendest summadest, mis ei allu riigikogu kontrollile. Kui seda aga siiski tehakse, nagu see kahjuks sündis viimasel kultuurkapitali jagamisel, siis näitab see veel kord, kui võrd arvestatakse meil seltskondlikke organisatsioone ja nende vajadusi. On riigi asutuseks raha vaja, siis antakse talle seda ka sealt kust seda mitte ei peaks tehtama. On väga kerge ühe suletõmbega maha tõmmata kas või kogu toetus eraorganisatsioonidelt; kas see aga on kultuurpoliitiliselt õige tegu, see on hoopis ise küsimus.

Rändlektori veste.

Neeme Ruus.

Peipsiäärne alev. Juba mõnda päeva on tulnud lund ning Peipsi kaldad on kaetud küllaltki tugeva jääkamaraga. Juba liigutakse regedega, juba ruttavad avinurmlaste poisid ja plikad kooli suuskadel ja täiskasvanud on tõmbunud suurisse kasukaisse — varjule näpistava külma eest. Alevi ainsa võõrastemaja numbritoa ahju köetakse paar-kolm korda päevas ja meil kummalgi, ei mul ega kohalikul noorel ja energilisel õpiringitegelasel ei tarvitse vesteldes istuda palituis. Vestleme töötingimustest, kohalikkude elanikkude vaimseist huvidest ja muust, ja ainult kõrvaltoas puskarihangelajate ärikõned ning alumisel korral restoraanikabinetis praaliva venelase kiitlemine õndsast Nikolai-ajast segab meie vestlust.

Omnibuse väljasõiduni on veel 20 minutit aega, ent me tõttame ometi välja, sest mine sa tea nende busside täpsust. Ja üllatuseks selgub — olimegi vestelnud liig kaua. Buss arvestab ju maarahvaga, kes tavaliselt ruttab vähemalt pool tundi varem ärasõidukohale. Ning busski tõttab varem minema! Jaa, mis teha. Järgmises kohas peaks poole tunni pärast algama loeng! Sinna on aga 14 kilomeetrit maad.

Nii mõnigi kord juhtub rändlektorile sel-

liseid ootamatusi. Tuleb leida pääsetee, ei tohi kaotada pead ega asjata virisemisega rikkuda ka teiste tuju. Pääsetee leidubki ning pool tundi hiljem võin juba uues kohas pakida välja aparraadi, valguspildid, seada üles ekraani ja alata ettekannet.

* * *

Ettekandeid jälgitakse huviga. Sõnavõtud ohtrad. Õpiringide mõte leiab elavat poolehoidu. Peetakse ülitarviliseks kohapeal kutsuda ellu õpiring. Asume selle konkreetsele teostamisele — valime kohe õpiringi juhi. Kuid — juhti ei leidu! Tehakse ettepanek — juhiks hakaku kohalik õpetaja. See seletab vastu: „Olete juba küllalt kaua minu all töötanud koolis, olete tüdinenud minust. Õpiringi töö peaks toimuma teisiti kui koolitöö. Õpiringis peaks töö olema lõbus, huvitav, vahelduv, mitmekesine, rahuldades samaaegselt teie teadmiste huve kui ka lõbutarbeid. Seda saaksite teha paremini ilma minuta, kes ma vahest annaksin ringile liiga kooliõpingu ilme.”

„Aga milleks siis õpetajad on, kui nad ei taha haridustöödki teha!” hüüab kärevalt vahele tagant ahju juurest nurgast noor, nägus neiu. Selgub — ta on ise keskkooli lõpetanud, järelikult ta on saanud sama hariduse, mis õpetajagi. Ja kui õpetaja jagab

oma koolis omandatud teadmisi oma kutse- põllul õpilasile, siis peaksime küll küsima: mida annab too nägus, keskkooli lõpetanud neiu, kes nii tragilt vahele hüüdis, tagasi ühiskonnale, kes talle on aidanud anda suu- rema hariduse? Teame ju, kui kulukaks lä- heb riigile iga kesk-, kutse- ja ülikooliõpilane, teame, et iga maksumaksja kodanik on aidanud kaasa hariduse andmisel noorsoole. Ja neil, kaasaaitajail, on ka õigus nõuda, et need, kes on tõusnud hariduslikult teistest vähe kõrgemale, aitaksid kaasa ka laiemate hulkade vaimse taseme tõstmisel. Veel on palju neide ja noormehi, kes peavad ka va- baharidustööd ainult õpetajate tööalaks, esi- nevad ise kõrvaltvaatajate ja küünaliste ar- vustajate osas, ilma et ise lööksid kaasa!

* * *

Aga — lugu pole kõikjal nii. Siin — kur- sus Kuresaare Eesti seltsi sinises saalis, seal — Arkna põllutöökoolis Üleriiklik Maatulun- dusklubide tegelaste esimene kuuajaline kur- sus, siin — isetegevuslikud haridustöö kur- sused Jõhvis, Põltsamaal, Valgas, Mustvees ja Paldiskis, kus viibis üldse üle 400 osavõtja, ja valdav enamus neist olid maanoored, mõ- ned neist mõne aasta kesk- või kutsekoolis käinud, teised algharidusega, kuid ometi tu- geva iseõppimise teel omandatud teadmiste pagasiga. Pean parimini õnnestunuiks Ku- resaare ja Arkna kursusi. Neis polnud küll palju osavõtjaid (esimeses 54, teises 26), kuid töö, mis siin tehti, ületas teiste kursuste töö oma väärtuselt. Kuresaares — hulk saare neide ja noormehi, mugavas ruumis, mitte ainult ei kuula loenguid, vaid töötavad need samas läbi. Siin leidsid mu eelmises „Arengu“ numbris avaldatud mõtted ja soo- vid „Otstarbekohasest loengute korraldami- sest“ täielikku teostamist. Pliiatsid vaid väl- kusid ja märkmikes pöördi uusi lehekülgi. Vaidlused ei tahtnud lõppeda — kahjatseti, et kursus oli nii lühike. Ülesannete jagamine näitlikuks töökoosolekuks toimus kiiresti ja libedasti. Ja juba on E. Haridusliidu büroo seinal asuva Eesti kaardi Saaremaa osa täis pinaseid läätsnaelu, s. o. — Saaremaale on signinenud hulk uusi õpiringe.

Ja samuti töötati Arkanas, kus koosolijad küll olid ainult ühest soost, nimelt meessoost.

„Kas esperanto abil saab tõsta rahvaha- ridust?“ esitati ühe kursuse vaidluskoosolekul sedel-küsimus. Ja vaieldi siis ligi tund aega. Keegi ei eitanud esperanto kui rahvusvahe- lise abikeele tarvidust ja tähtsust, kuid üks osa vaidlejaist lõpetas oma sõnavõttud mit- meti tõlgitsetava „aga-ga“. „Aga — meile jätkub omastki kirjandusest; aga — mis ka- su on esperantost maainimesele; aga — kas siiski suudetakse õpiringis keelt selgeks õp- pida,“ jne., jne. Ja siis võttis sõna terve rida maapoisse ja -tõdrukuid, kes seletasid, kuidas nad kilomeetrite kauguselt olid igal nä- dalal käinud esperanto õpiringis, nii tormise, sajuse kui ka külma ilmaga; jutustasid, kui- das nad nüüd on kirjavahetuses rootslastega, ameeriklastega, jaapanlastega, jne.; kuidas neile on avatud ka teiste rahvaste kirjanduse varasalved ja kuidas nad on esinenud referaa- tidega, kusjuures referaatide materjal oli saa- dud esperantokeelse kirjavahetuse teel.

Kas saadi tõsta esperanto abil rahvaha- ridust? Jaa muidugi, kahtlemata said ka tei- sed osa neist teadmisist ja materjalest, mis esperanto oskajad olid hankinud ja mille üle nad õpiringis olid pidanud kõnesid.

Kuid, kui esperantistid sulguvad oma endi kambreisse, jäävad vaid oma klubidesse, nii nagu nad seda tavaliselt teevad, ei anna mitte midagi edasi teistele sellest, mida nad on saa- nud esperanto kaudu, siis pole esperantost mingit kasu üldsusele. Teistest eralduvaid es- perantoklubisid meie ei vaja.

Kõige paremini on kasutatud esperantot rahvaharidustöös Leisis, Saaremaal, kus töö- tab 2 esperanto õpiringi, ja kus esperantistid on tihedas seoses muude vabaharidustöö ala- dega.

* * *

Mõni aasta tagasi ei töötanud N. vallas õpi- ringi. Töötas vaid Haridusselts, kes korral- das igal nädalal referaat-koosolekuid. Rah- vast käis koos keskmiselt 80 inimest koosolekul, sageli oli neid üle saja.

Siis käisid seltsitegelased õpiringijuhtide kursusel. Tulid tagasi värske vaimustuse, uute kogemuste ja seesmiselt tiivustatud tugeva töötahtega. „Ümberorienteerumist! Uusi suun- di! Isetegevus! Kõik senine töö oli — vil- jatu! See oli — vürstlik peene raha puis-

tamine rahvahulgale suuril pühil, mille kaudu aga ei suudeta tõsta rahva jõukust, nagu lektor kursusel erilisel rõhutas."

Asutati õpiring, mis pidi saama „iseõppijate koondiseks” ja mille maksimaalne liikmete arv võis olla 24.

Ja hakkas siis töötama too õpiring. Erikuisimus muutus varsi igavaks, õppimine liiga raamatuliseks; referaate ei tahtnud keegi valmistada. Hajusid liikmed, kadus töötaju ülejäänuilgi ja ring suri välja. Muidugi ei puhutud ka enam referaat-õhtute korraldust ellu.

Kiltsi õpiring. Ka siin korraldati referaatkoosolekuid 80—120 pealisele kuulajakonnale. Ka siin käisid juhid õpiringijuhtide kursusel, tulid tagasi ja asutasid õpiringi. Ent siin ei hävitatud referaatkoosolekute korraldamist. Õpiringis töötab 12 liiget; ei piirduta ainult õpiringi kavas näidatud raamatulise materjali läbitöötamisega, vaid täiendatakse seda ajakirjandusliku ja muu materjaliga. Jälgitakse uuemat kirjandust, eriti enesearendamise alalt. Referaate on ühel töökoosolekul mitu, kuid nad on lühikesed. Ja kord kuus on õpiringi töökoosolek avalik — siis tuleb kuulajaid suur koolimaja saal täis.

Väärrib järeltegemist.

*

P. Rahvaraamatukogu selts pühitseb oma 30. aastast olemasolu juubelit. Aastate kestel on kogunenud panka mõnekümne-kroonine hoiussumma, sest selts on olnud agar pidusid korraldama. Nüüd juubelpidu tahetakse pühitada eriti suurejooneliselt: juba mitu kuud õpitakse näidendit; valmistatakse suupisteid ja

toite; kaunistatakse peoruume. Ent kui asutatakse peo aruande koostamisele; selgub: pidu on andnud ligi 40 krooni puudujääki! Ja autorihonoraarid, dekoratsioonid, rekvisiidid, ruumide üür. — kõik on neelanud tolle töö ja vaeva tulu jätnud kibedustunde tegelasile.

See pole ainuke juhus. Peod ei tasu enam endid. Kui annavadki tulu, siis vaid mõne krooni — tänuks kestnud tööle ja vaevale.

Aga hariduslikud organisatsioonid, kes ei pea enam enese auasjaks paljude pidude korraldamist, vaid on oma töö rajanud õpiringide tegevusele, loenguile ja referaat- ning vaidlusõhtuile, ei kurda puudujäägi üle.

*

Meenu sügis. Lennuk vuriseb kõrges sinitaeva all; tormab edasi kindlas sihis, jättes kõik muu enda taha. Kuid mina logistan oma lõbusat juttu vestleva küüdimehega Otepää küngaste vahel puutelgedega vankris. Kuhu nüüd? Kas paremale? Vasakule? Ei — lähme siit vähe ringi, siit on parem tee!

Jaa! Kõikjal kõneldakse ratsionaliseerimisest ja plaanikindlusest, kindlaist sihtjoonist ja päid pöörutama panevast kiirusest. Kuid vabaharidustöös? Veel logistame siin puutelgedega vankris teistele järele, olgugi, et ka teised alad tormavad edasi meie oma maalgi lennuki kiirusega.

Ometi on uus rütm vabaharidustööski loonud kiiremat vereringvoolu. Vanad, kõdunenud rakud langevad kõrvale ja uued koed kasvavad asemele. On uusi sihte, on uusi tegevusvahendeid, on uusi püüdeid. Ei, see on enam kui puutelgedega vankris logistamine.

Vahetagem näidendeid.

Rohkem tähelepanu väikelava sisulisele küljele.
Surnud punkt tuleb ületada.*)

P. PUUSEPP.

Väliselt oleme väikelava arenemise alal kaunikesti edasi jõudnud. Rahvamajade võrk on meil koostatud, vastav laenufond loodud. Toetusigi oleme saanud. Rahvamaja ehitusmäärused on koostatud imestamisväärt peensusiga. Torud ja truubid sentimeetrilise täpsusega ette nähtud. Dekoratsioonid on valmistatud ja valmistatakse edasi, lavasisseseadeid

muretsetakse ja uuendatakse. Sõnaga — väliselt asi näib olevat päris korras.

Välimus aga kohustab. Kohustab kaasasam-

*) „Arengu” toimetuse avaldab meeleldi käesoleva kirjutuse ja loodab, et teisedki väikelavade tegelased kasutavad „Arengu” lehekülgi oma päevamurede selgitamiseks ja saavutuste tutvustamiseks.

mumist ka sisuliselt. Siin aga on edu väiksem ja probleeme rohkem. On ju küll ametis näitekunsti konsulendid, on korraldatud kursusi, küll juhtidele ja „reameestele“, on õpitud grimeerima, deklameerima, värvima ja laulma — kuid „Tädi Juta“ on jäänud senigi mängitava maks tükiks. Näitekunsti kui niisugust väikelava peaaegu veel ei tunne. Ei õpi seda tundma vististi lähemas tulevikuski. Kuidas tuua näitekunst üsjaavalminud rahvamaja värvistlõhnavale lavale?

Kas vahest kutselised näitetrupid ei suudaks asendada asjaarmastajat? Kindlasti, asja kunstiline külg — sisu — võidaks määratult. Teater oleks toodud külla. Lihtne lahendus. Majanduslikult kõigiti teostatav. Korralik rändteater paari, kolme trupiga tuleks oma eelarvega üsna ilusasti toime. Säärasel teatril oleks õieti tulevik. Maainimene praegu ei tunne veel vajadust teatri järele. Maainimene tuleb õpetada teatrit vajama. Kui aga kord on suutnud näitekunst läbi lüüa, siis ei ole tal siin karta võistlejat ei kino ega helifilmi näol. On kindel, et kui asjaarmastajad praeguses tempos edasi arenevad, siis säärane teater ka tekib ja lööb läbi. Siis on asjaarmastaja lavalt kadunud.

Siin aga peab küsima — kumba eesõigustada? Kes õieti peaks teotsema väikelaval? Nagu eelpool selgus — kutseline teater vaatatajale suudaks pakkuda väga väärtuslikku. Kuid praegu väikelava ei ole ainult külastaja teenistuses. Praegu väikelava taotleb õieti kaht ülesannet — ta populariseerib näitlemist ennast ja pakub ka vaatatajale naudingut. Rahvamassi arendamise seisukohalt kindlasti esimene ülesanne on tähtsam. Võrreldagu ainult asjaarmastajaid-näitlejaid, küla poissetüdrukuid teiste omasarnastega. Pandagu tähele, kui sügavalt mõjub hea näidend näitlejasse. Onnestunud kõnekäänud, isegi liigutused näidendist teinekord algaja omandab alati. Ükski õppering, ei isegi kool ega kursus ei suuda nii põhjalikult läbi töötada kirjanduslikku teost, kui teeb seda näitetrupp tubli juhi juhtimisel. Kui üldse kõnelda kirjanduse mõjust, siis saavutatakse küll maksimaalne sel alal näitetrupis. Oleks andeksandmatu, võtta säärane arendav tegur rahvalt.

Varem-hiljem aga ka vaatleja nõuab paremat. Ta õieti nõuab juba. Eks ole küllalt kuulnud kurtmisi vähese publiku üle pidudel. Praegu see on muidugi kriisi süü. Patuoinas nimelt on olemas. Kimpu aga jääme siis, kui kriis ametlikult kaotatakse. Kuulduste järgi juba kriisi päevad olevatki loetud. Mõnel pool ja mõnel juhul jälle on publikut küllalt. Harilikult ikka seal, kus kava töötab paremat. Võtke või Draamastuudio ringreisud. Peame tunnistama kibedat tõtt — publiku puudus oleneb peo kavast. Publik nagu aimab, millal sul on midagi pakkuda, millal jälle ei ole. Mõnikord tühjale asjale tee õige suurt reklaami — publikut ei tule. Teinekord paremal ajal õieti polegi reklaami — saal ei mahuta rahvast. Isegi vihmast ega halvast teest ei küsita.

Nii siis, sisu küsimus on muutumas asjaarmastajate olemasolu küsimuseks. Tuleb asuda radikaalselt ja viivitamatult asja parandamisele. Vanu radu tammudes palju edasi ei saa. Näitekursused on ju head asjad. Nende mõju on aga liig türiku. Piisab vast paariks näidendiks. Siis aga tuleb truppi juurde uusi jõude ja lahkub vanu. Uusi nimelt peab alati juurde tulema ja vanu lahkub paratamatult. See alaline muutumine aga kaotab kordolnud kursuste mõju. Igal aastal kursusi korraldada pole võimalik, ei seltsil ega osavõtjail. Rohkem tuleks panna rõhku juhtide kursustele. Hea juht kohapeal — see on juba tingimata tarvilik.

Areneva tegevuse juures aga hea juhtki ei jõua palju ära teha. Kujutlege, igas kuus peaks ette kandma vähemalt ühe näidendi. Seda kas või sellepärast, et muidu publik võõrdub. Õppida ära pikem tükk kuuga — sellega vahest tuleb toime kutseline trupp. Aga asjaarmastajad? Üle paari proovi nädalas teha ei saa. Pealegi ei saa sundida inimesi korralikult osi õppima. Õpitakse üks, õpitakse teine ja kolmaski. Aasta läbi aga aina õppida — sellega ei tulda toime. Leitakse kergem tee — saadakse toime ainult etteütteleja kongi poole vahtides. Siit aga on alanud vähjakk.

Teiseks — publiku tüütub ära üks ja see sama tüüp. Asjaarmastajate juures vist kõikjal kujunevad välja teatavad tüübid. Üks

näiteks on vanaperemees, teine jälle noor, kolmas sulane, nelja plära-Leenu jne. Olgu ta siis Püve Peeter või Mogri Märt, Mikumärdi Jooram või vana Pliuhkam — üks ja sama mees paistab välja õredate habemekarvade ja väljaveninud paruka takka. Vaadatakse teda huviga esimene, teine, kolmas — vaadatakse kümneski kord. Viimaks aga tüütab. Iga maski takka vahib sulle vastu naabri Jaan või Liisi, kaua sa neid ikka vahid. Parem aja einelauas paar sõna tahemat juttu ja oota, kunas tants tuleb. Kui aga naabruses on talgud või niisama simman, siis ei tuldagi jaanide ja liiside vigureid vaadata. Tantsu saab mujalgi rahata.

Asjaarmastaja arengu kui hea eduga tahetes, tehku kui suuri pingutusi tahtes — iseendaks ta jääb siiski. Peabki jääma. Parimad tüübid näidendisse saab just elust enesest. Liig lähedane tutvus vaatelejaga aga ei lase osa mõju küllaldaselt tulla esile. See õieti pole ainult asjaarmastajate juures nõnda. Ka tuttava näitleja kujule ei saa kaasa elada täie andumusega. Või millest muust õieti huvi külalisetenduste puhul? Lihtsameelsel maainimesel teinekord on päris võimatu näha naabri Jaanis mõnd muud kuju. Kurdetakse ju alati — maal tragöödia muutub komöödiaks ja kõige naljakam koht on suremine. Harilikult leitakse siin ainult halba mängu. Tuttav Jaan või Juhan surgu nii hästi, kui tahtes, nalja saab ikka. Näe, kuidas tal sõrm veel liigub, küll aga oskab koriseda — soh, nüüd hing läks välja. Tea, mis ta ise õige mõtleb praegu.

Nagu saali ja lava vahel peab olema vahemaad, nii peab see olema ka näitleja ja vaataja vahel.

Kuidas seda häda vältida? Kuidas saada rohkem aega näidendi ettevalmistamiseks? Kuidas saavutada vahemaad? Nende küsimuste lahenedes oleme üle ka praegusest surunud punktist. Jatkuks meil aega ühe tüki õppimiseks kolm kuud, saaksime teha paar tosinat proove — küll me siis näitaksime, Saaks Jaanist kord Pliuhkami või Joorami — siis võiks isegi surra ilma naermata.

Siin teeksin ühe ettepaneku. Ettepaneku, mis õieti juba teostatud, kuid liig kitsastes piirides. Järgnev ei ole mingi teoreetisemine,

vaid paari aasta tegevusest saadud veendumus.

Tuleks nimelt asuda näidendite vahetamisele. Mitte raamatute ega dekoratsioonide, vaid juba ettekantud näidendite vahetamisele, peo kavade vahetamisele. Näiteks X trupp Läänemaal õpib ära üsna hästi mõne näidendi ja kannab selle kodus ette. Järgmisel pühapäeval Y selts Pärnumaal korraldab peo. X trupp sõidab Y seltsimajja ja kannab juba õpitud mängu seal ette teiskordselt. Samal viisil ta sõidab veel nelja või viide kohta, ikka sama tüliga. Vastutasuks X seltsimajas jälle mängivad omi tükke need seltsid, keda külastas X trupp. Nii on korraldatud ühe näidendiga 5—6 ja rohkemgi pidu. Järelikult aega näidendit õppida 4—5 kuud. Ja liigset lähedust publikule pole kunagi karta.

Muidugi, Teie muigate. Aga sõidukulud? Aga kas ettekantavad tükid on võrdsed? Jah, ja tegelaste aeg? Kaugemale sõit võib kesta paar päeva. Nojaa, ütleme veel, pidu on välja kuulutatud, aga ettekandja trupp äkki ei sõida?

Raskusi kahtlemata on. Aga kus neid ei ole? Kindlasti teevad muret sõidukulud. Esiotsa võib juttu olla vahest paari-kolmekümnecilomeetrilisest raadiusest. Raudteeäärsetel seltsidel vahest rohkema kaugusega. Siiski, ülemaaliselt asja ajades võiks siin mõndagi ära teha. Võiks näiteks nõutada hinnaalanduse raudteel, kui esialgu ei julge välja öelda just päris prii-pileiti küsimist. Tulu pidudest kahtlemata suureneb. Osa siit läheks sõidukuludeks. Huvi tegelaste hulgas on asja vastu suur. Milline suurepärase ekskursioon! Selleks juba aega leidub. Leidub kergemini, kui õhtuti käia uut näidendit tuupimas. Kardetud tüli näidendite väärtuse pärast jääb tulemata. Iga trupp viib külla oma parima. Ja kes võib nuriseda, kui lesknaisel on annetada vaid pisku.

Kirjeldatud viisil Lõuna-Läänemaa Haridusliikkude Seltside Liit juba kolmandat aastat korraldab oma pidusid. Esialgu asi läks üsna toredasti. Kardetud küsimused lahenesid ülalkirjeldatud viisil. Ei ole ka kordagi juhtunud, et oleks väljakuulutatud pidu jäanud ära. Vastavasse lepingusse võeti selleks juhaks kahjutasu, seda lepingu punkti seni

pole tarvitatud. L. L. H. S. Liidu piirkond aga ei ole kuigi suur — ainult kolm valda. Pidudel käivad ühed ja samad inimesed. Kui näit. Paadremaa trupp mängib kodus „President Nuiatust“, siis Vatla pidulised juba käivad seal vaatamas. Paadremaa trupi Vatla tülles juba tükk on varem nähtud. Sama kordub Vatla ja Hanilaga. Vahemaa peaks

olema suurem. Liidu tegevuspiirkond aga kaugemale ei ulatu. Teiste ürituste tõttu ei saagi ulatuda.

Asja korraldamise peaks käsile võtma E. Haridusliit. Kuidas seda teha — sellest pikemalt vahest siis, kui mõte on leidnud tunnustamist.

KIRJANDUSLIK RINGVADE

Aaro Pakaslahti — Suomen politikkaa maailmansodassa I osa.

Verner Söderström Osakeyhtio. Porvoo — Helsinki 1933, 216 lk. Hind 40 Smk.

See raamat on huvitav igale soome keelt valdajale eestlasele, sest selle kaudu avaneb meile seni suletud juurdepääs neisse rahvusvahelise poliitika salakäikudesse, mille sihiks oli nii Soome kui ka Eesti poliitilise saatuse äramääramine suure maailmasõja ajal. Töö on autori poolt kirjutatud väitekirjana doktori kraadi saavutamiseks Helsingi ülikoolis, seetõttu täiesti erapooletult ja asjalikult sündmusi vaatlev, kuid sellejuures kergesti loetav mitte ainult ajaloolasele, vaid ka laiemale asjahuviliste ringkonnale. Ja see ringkond ei võiks meil Eestiski selle raamatu suhtes väike olla.

A. Metsavälja.

Fr. Puksov — Eesti raamatu arengulugu seoses kirja ja raamatu üldise arenemisega.

Eesti raamatukoguhoidjate ühingu kirjastus. Tallinn 1933. Hind 3 krooni.

Tähelepanuväärt teos Eesti kultuuriloo alalt on Fr. Puksovi „Eesti raamatu arengulugu“. On ju raamat tähtsamaks vahendiks teaduse säilitamisel ja hariduse levitamisel. Eriti on olnud ja on huvitatud raamatutest kõik iseõppijad, enesearendajad. Mis on raamat, kuidas teda paljundatakse ja levitatakse, kuidas registreeritakse ja tutvustatakse, — kõigest sellest võib kuulda „Eesti raamatu arenguloos“.

Eesti raamatu arenguloos oleks võinud juttu teha Eesti esimese trükitud raamatu — Vanradt-Kõlli katekismuse — eelkäijatest, katolikuaegsetest käsitsi paljundatud eestikeelsetest raamatutest või nende osadest. Pike-malt oleks võinud peatuda Eesti raamatute ja nende köidete ilustamise juures.

Eksitavaid trükivigu on sattunud mõnesse daatumisse: nii aasta 1552 pro 1522 (lk. 25),

Tallinna gümnaasiumi asutamine 1632 pro 1631 (lk. 47) ja L. Jauch'i tegevus XVI sajandil pro XVII (lk. 122).

Raamatukoguhoidjad, kirjastajad, raamatukauplejad ja kirjandusloolased leiavad käesolevast raamatust rohkesti neid huvitavat ja rahuldavat materjali.

V. Orav.

Enesearendaja käsiraamat.

A. Kurvits: „Enesearendus ja edasiõppimine“. Juhiseid isetegevuseks hariduse alal, eriti noortele. „Elav Teadus“ nr. 21. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, Tartu. 1933. Hind Kr. 1.—

Meil on vähe teaduslikku kirjandust, veel vähem aga kirjandust enesearendamise alalt. Haridus- ja sotsiaalministeeriumi peasekretär A. Kurvits, kes varemgi on koostanud töid vabaharidustöö alal on nüüd koostanud raamatu, mida ta soovib juhiseiks isetegevuseks hariduse alal, eriti maanoorile. Teos, mis ilmunud „Elava Teaduse“ populaarteaduslike tööde seerijas ja hinnalt kõigile kättesaadav, peaks aga muutuma käsiraamatuks niihästi kõigile enesearendajatele maal kui linnas, kui ka kõigile õpiringide juhtidele, seltskonnategelasile, lektoreile, referendele ja teistele, kes tegelevad enesearendamisega kas iseõppijaina, teiste õpetajana või kaasaitajaina.

A. Kurvits näitab siin kätte palju juhiseid ja konkreetseid võimalusi, kuidas korraldada süstemaatilist enesearendamist. Ta näitab, kuidas tuleks valmistada osavõtule kõnekoosolekuist, kuidas kõnekoosolekuid kasutada nii, et neist jääks ka midagi püsivat kuulajaisse, annab kätte eeskujud kirjatööde koostamiseks, jne. jne. Raamatu lõpus on toodud juhiseid enesearendajatele praktiliste tööde korraldamiseks ja töökava koostamiseks.

Neeme Ruus.

Paul Johansen — Die Estlandliste des Liber Censu Daniae.

Kopenhagen — Tallinn 1933, VIII+1012 lk., lisa — facsimile 28 lk. ja 5 kaarti Hind 15 krooni.

Selle väheütleva pealkirja all on Tallinna Linnaarhiivi abijuhataja dr. P. Johansen avaldanud uurimuse, mida võiks nimetada elutööks Liber Censu Daniae või „Taani hinderaamat“, tähtsaim vanim kirjalik dokument Põhja-Eesti elukorra kohta 13. sajandil kujutab enesest Eesti osas Harju- ja Virumaa asustatud kohtade, nende suuruse adramaades ja nende omanike loendi. Kaasa haarates selle loendi juurde kõik nii ajaloolises kirjanduses kui ka arhiivides leiduvad andmed Taani vabama ajastu kohta Eestis, autor annab meile suurejoonelise pildi Eesti muistse iseseisvuse, esimese suure sangaarliku vabadusvõitluse ja Taani võimu algusaja kohta. Ta selgitab „hinderaamatu“ koostamise aega, isikuid ja otstarvet, püstitades väite, et loendi esimesteks koostajateks olid preestrid, kes rahvast ristisid. Edasi vaatleb autor Taani-Eestimaa ja selle endiste maakondade piire, kirikute asutamist, rahvaasustuse tihedust, teede olukorda ja liiklemist, mõisate tekkimist ja külade hajutamist, üksikute külade ajalugu ja muid väga olulisi küsimusi. Oma töö viimases osas Johansen jälgib endise eesti maaomanduse jagunemist, Harju- ja Virumaa poliitilist ajalugu, Taani vasallide päritolu ja nende genealoogiat, kusjuures kõneleb ka eestisoost aadlikest ja nende hilisemast esinemisest Harju-Viru aadlike hulgas.

Teoses on esitatud äärmiselt suur hulk andmeid Eesti asustuse, üksikute kihelkondade ja külade üle, nii et igati, kes huvitatud oma kihelkonna ajaloo (Harju- ja Virumaal), ei saa kuidagi mööda sellest uurimusest ja seal avaldatud vaatekohtadest.

Kuigi üksikküsimuste juures kohtame autoril seisukohti, mis näivad vaieldavad, ja kuigi

üldisema tähtsusega väidete suhtes sageli ei saa autoriga nõus olla, sest nad on kas kahtlustäratavad või ajaloolise kriitika seisukohalt vastuvõetamatud, siiski peab rõhutama, et see töö sisaldab palju julgeid ja õigeid oletusi ning seisukohti, mis on mõeldud andvad ka järgnevaile uurimustele. P. Johansen on kirjutanud oma raamatu selgelt ja huvitavalt, kohati võib lugeja seda teaduslikku uurimust nagu põnevat romaani.

A. Metsavälja.

Noored Narvalahinglased.

Mälestuste album. Koostanud Oskar Tuisk. Kaitseliidu Narva veteranide toimetusel. Narvas 1933, 126 lk.

S. a. novembri lõpul möödus 15 aastat vabadussõja algusest. Eesti iseseisvuse esimesed päevad Narvas, novembrikuu ärevad sündmused ja linna langemine enamlaste võimu alla, samuti ta tagasisvallutamine 18. jaanuaril 1919, kõik need asjaolud on leidnud käsitamist mälestustes ja kirjutustes, laialipaisatult siin-seal. Nende ränkade kuid tähtsate päevade kohta, kus kirjalik andmestik arhiivides väga puudulik, peab eriti tervitama koguteose ilmumist, mis tahab ja suudab meile elavalt ja kaasakiskuvalt kirjeldada neid saatuslikke aegu. Oma mälestusi ja muljeid jagavad selles teoses Narva toleaaegsed kaitsjad lihtsates sõnades, kuid ehtsate tunnetega. Näeme ohvrimeelsust ja sügavat vaimustust, millega varustatud mindi peaaegu paljaste kättega vaenlase vastu. Näeme neid, nii tuntu kui ka tundmatuid noori koos vanemate kaasvõitlejatega novembrikuu õhtu hämaruses mornilt taanduvat kodulinna, kuid kindla lootusega, pea jälle tagasi olla võitjana. Ja see lootus sai teoks, tänu vastupidavusele, julgusele, teadmisele, et on kas päästa kodumaad või hukkuda koos ta langemisega. Vabadussõja meeolude taasmälestamiseks on see kõigiti soovitatud ja teretunud raamatuke.

O. Liiv.

VABAHARIDUSTÖÖ KROONIKA

Aktuaalsete küsimuste õppimine kirjavahetuse teel rahvusvahelises ulatuses.

Õppimine kirjavahetuse teel on Skandinaavia väga levinud, seda enam, et üksikuis kohis on sageli võimatu korraldada kollektiivset õppimist. Nüüd on seal hakatud korraldama ka õpiringilist tegevust kirjavahetuse kaudu ja juba rahvusvahelises ulatuses. Aineks on võetud:

1). Aktuaalsed rahvusvahelised

probleemid, nagu: Saksamaa areng, Roosevelti tervenduskava, Jaapani ekspansioon Kauges-Idas, Nõukogude Vene teise viisaastaku ajal, Rahvasteliidu tegevus, j. m.

2). Moodne kultuuritehnika — ajakirjandus, film, raadio ja reklaam, vaadatuna psühholoogilisest vaatekohast; milline mõju on neil inimesile ja kuidas neid kasutatakse.

3). Natsionaalsotsialism, fac-

šism ja kommunism — milliseid rahvusgrupe on need liikumised kogunud endi ümber; Mis neis liikumises on olenevat ajast ja kohast, ja mis neis on üldse rahvusvahelise iseloomuga.

4). Majanduskriis — võitlus tööpuudusega Põhja-Euroopas, USA-s, Saksamaal ja Inglismaal.

5). Eeldusi plaanimajanduse teostamiseks Skandinaavias.

Kursuse 1. osa on koostanud Iven Backlund — Rootsi ajakirjanduse alaline esitaja Genfis, 2. ja 3. osa — rahvaülikooli õppejõud taanlane Arne Sörensen ja 4. ning 5. osa — Genfis asuva Skandinaavia rahvaülikooli rektor dr. Axel Sömmе.

Nagu kavast näha, võetakse käsitlusele kõige põlevamad päevaküsimused. Õppijail tu-

leb järjekindlalt jälgida ajakirjandusest vastavaid küsimusi ja vastata kättesaadetud „õppekirjade“ küsimused, millised hiljem parandatud tagasi saadetakse.

Üle saja õpiringi töös.

Seni on E. Haridusliidus registreerunud ja tööd alanud 97 õpiringi. Iga päev tuleb uusi täidetud registreerimislehti. Pealeselle on hulk õpinge, mis on alanud õpingutööd, kuid ei ole veel liidus registreerunud; seepärast võib praegu töötavate õpingide arvu lugeda juba üle 100, missugune arv on peaaegu kaks korda suurem kui läinud aasta samal ajal.

Õpingide arvult esikohal on Saare, Lääne, Harju ja Virumaa; Lõuna-Eesti — Tartumaa. Õpingid puuduvad aga täiesti Petserimaal, ja nende vähesuse tõttu paistavad silma ka Võru-, Valga- ja Viljandimaa.

Eesti Haridusliidu teateid.

Asjaajamise asjus.

Tegeliku asjaajamise huvides E. Haridusliit palub liikmeks-olevail seltsidel ja teistel liidu poole pöördujail arvestada järgnevaid seisukohti:

1. Erisisuliste soovidega liidu poole pöördumisel palutakse need vastavalt sisule märkida võimalikult erilehtedel, et ei tekiks raskusi kirjavahetuse ja aktide korraldamisel. Erilehtedel tuleks märkida järgnevad küsimused: 1) liikmeksastumine ja liikmemaksu asjad, 2) õpingide raamatukogu ja valguspiltide laenukogu kasutamine, 3) Ajakiri „Arenge“ asjad: tellimused jne, 4) näitekursuste järjekorda võtmise sooviavaldused ja kirjad kursuste asjus, 5) dekoratsioonide valmistamise palved ja sellekohane muu kirjavahetus, 6) loengute, kursuste ja kõneõhtude korraldamise asjad, 7) teatritarvete lao asjad: näidendite, parukate jne. laenutamine, mitmes. lavatarbed jne.

2. Rahasaadetiste saatmisel rahakaardiga palutakse märkida rahakaardi lõigendile, mille eest raha saadetakse.

3. Õpingide raamatute, valguspiltide jne. saadetiste tellimisel on soovitatav märkida, kui see on võimalik, lähem raudteejaam, kuhu

võiks saadetist saata pagasiga, et saatekulude osas kokku hoida telliva seltsi või isiku väljaminekuid.

4. Väiksemate tellimuste puhul postiga, nagu näit.: õpingide kavad, põhikirjad-kodukorrad jne., kui tellitavate esemete hind on teada (vt. eribrošüür!), et vältida asjata lisamaksu, on soovitatav raha tellitavate objektide eest ja saatekuludeks ette ära tasuda kas postmarkidena kirjas või maksta posti jooksvale arvele — nr. 90.

5. Tihti ilmneb, et laenatavate esemetega — raamatud, kostüümid, parukad jne. — on tarvitajad käinud hoolimatult ümber, mis muudab esemed peatselt kõlbatuks ja seega omakorda muudab laenutamistingimused ebasoodsamaks. Seepärast palutakse laenatud asju hoida võimalikult hoolikalt.

6. Laenatud asjadega — õpiringi raamatud, valguspildid, kostüümid, parukad, näidendid jne. — koos palutakse tagasi saata ka vastav saateleht, et oleks hõlpsam kustutamine nende laenutaja nimelt.

7. Teatritarvete laost, samuti õpingide raamatute ja valguspiltide laenukogust, laenatud esemete tagasisaatmisel palutakse kinni pidada tähtpäevi, et vältida viivitustasude maksmist, ja et oleks võimalik rahuldada uusi soovijaid.

Toimetuse: J. Rummo (peatoimetaja), A. Sibul, A. Särev, E. Vender (vastutav toimetaja).
Väljaandja: Eesti Haridusliit.

Toimetuse ja talituse aadress: Tallinna, S. Roosikrantsi 12

EESTI HARIDUSLIIDU

Teatritarvete ladu

Tallinn, Suur Roosikrantsi 12

Telefonid — juhatas: 452-03; büroo ja teatritarvete ladu: 452-02.

Näidendite laenukogu
Parukate laenukogu
Kostüümide laenukogu
Jumestamise vahendeid
Gaasilampe ja laternaid
Dekoratsioonide materjali
Peopileteid ja kuulutusid
Lendava posti kaarte
Konfeti ja serpentiini
Kviitungiraamatuid
Liikmekaarte
Kontrolltähti

Uudisteostena

näidendite laenukogus:

- „**Neitsid lampidega**“. — Aug. Mälk. Komöödia 4 vaatuses.
- „**Õpetatud sulane**“. — Rob. Lukss. Komöödia 2 vaatuses.
- „**Kiki ja Mall**“. — B. Kangerman. Näidend 3 vaatuses.
- „**Kasuisa**“. — A. Tammann. Ühe armastuse lugu 3 vaatuses.
- „**Pilveristi**“. — A. Tammann. Komöödia 3 vaatuses.

Möödunud hooaja menukamaid näidendeid:

- „**Vaese mehe ututall**“. — Aug. Mälk. Komöödia 4 vaatuses.
- „**Kui põhjakaru ärkab**“. — E. Post. Komöödia 3 vaatuses.

Vabariigi aastapäevaks kohased näidendid:

- „**Maakuld**“. — M. Aitsam. Rahvatükk 4 vaatuses.
- „**Vidriku parun**“. — A. Särevi dramatiseering A. Tammanni romaani järgi. Rahvatükk 3 vaatuses.
- „**Kangelane kalmult**“. — V. Sarapik. 2 vaatusline vaatemäng rahvuspühaks.
- „**Okupatsioon**“. — T. Braks. Näidend 3 vaatuses.
- „**Lauluisa ja kirjaneitsi**“. — A. Adson. Näidend 3 vaatuses.
- „**Koidula**“. — Hella Vuolijoki. Drama 3 vaatuses proloogiga.

Uue aasta algul ilmub A. Brigaderi komöödia „**Suur saak**“ M. Pnkitsa tõlkes, mis on Lätis saanud erakordse menu osaliseks ja **uusid näidendeid vabariigi aastapäevaks** (E. Vaimse kultuuri päevade puhuks).

Tänaõnside toimetusi ära viska homse vanna!
Sellepärast tellige „Arenq“ juba täna.

Kultuuri ja hariduse sõbrad!

E. Haridusliidu ajakiri

A R E N G

PAKUB

Kultuur- ja haridusküsimusist huvitatuile kirjutusi tänapäeva kultuurinimese huvipiirkonda ulatuvaist küsimusist mitmesuguste teaduste alalt uemate uurimuste seisukohalt ja seisukoha võtmisi päevakorral olevate kultuuri- ja hariduspoliitiliste probleemide kohta.

Vabaharidustöö-tegelasile didaktilis-metoodilisi kirjutusi vabaharidustöö edukast rakendamisest meie olude ja võimaluste kohaselt, ülevaateid ja informatsiooni vabaharidustööst meil ja teistes riikides; seadusi ja määrusi vabaharidustöö (raamatukogunduse, õpingide, kursuste, loengute, rahvaulikoolide), rahvamajade, avalike ettekannete korraldamise jne. alalt.

Väikelavade näitejuhtidele ja tegelasile — praktilisi juhatusi näidendite lavastamiseks; teateid liidu teatri tarvete laost; näidendite arvustusi väikelavade seisukohalt, mängimiseks soovitatavate näidendite nimestikke; juhtnõõre näitelavade ehitamiseks.

Õpingide tegelasile ja enesearendajaile — õpingide kavu ja tegevuse kodukordi; õpingide laenukogu raamatute nimestikke koos laenuutamise tingimustega.

Kirjanduse ringvaateid, kroonikat, teadaandeid ja informatsiooni Eesti Haridusliidult ja liiduga kontaktis töötavalt seltsidelt.

„Arenq“ kaastöölisiks on hulk tuntuid teadusmehi, hariduse- ja seltskonnategelasi.

Toimetus: J. Rummo (peatoimetaja), A. Sibul, A. Särev, E. Vender (vastutav toim.).

Enesearendajad ja vabaharidustöö tegelased —
„ARENQ“ ON TEIE AJAKIRI

Tellimisehind aastas 2 kr., poolaastas 1 kr. (poolaasta viisi tellimine on võimalik 1. I — 30. VI ja 1. VII — 31. XII). Tellida saab igast postiasutusest.

Toimetuse ja talituse aadress: Tallinn, S. Roosikrantsi 12, telefon 452-02.